

Vid misstanke om negativ social kontroll – Om hedersrelaterat våld och förtryck

Innehåll

1. Definition av hedersrelaterat våld och förtryck.....	2
2. Råd, stöd och kompetensutveckling.....	2
3. Olika kategorier av våld.....	2
4. Varningssignaler för hedersrelaterat våld och förtryck.....	7
5. Förbud mot oskuldkontroller	8
6. Pojkar och unga män utsatta för negativ social kontroll.....	9
7. Att ställa frågor om hedersrelaterat våld och förtryck	10
8. Anmälningsplikt.....	11
9. Fördjupad beskrivning av hedersrelaterat våld och förtryck.....	11

1. Definition av hedersrelaterat våld och förtryck

Hedersrelaterat våld och förtryck kan ses som ett samlingsbegrepp för användandet av kontroll, hot, isolering, förskjutning och våld i syfte att tvinga en familjemedlem till lydnad, för att upprätthålla eller återupprätta familjens eller släktens heder eller anseende.

I Sverige är det straffbart att hota, slå eller mörda en individ i hederns namn. Sedan 1 juli 2022 finns en lag som benämns som ”hedersförtryck” vilket innebär att det är straffbart att begå vissa brottsliga gärningar mot en person i syfte att bevara eller återupprätta en persons eller släkts heder. Enligt lagändringen ska motivet ha varit att bevara eller återupprätta en persons eller familjs, släkts eller annan liknande grupps heder. Minimistrafvet är ett års fängelse, och maxstrafvet sex års fängelse för hedersförtryck. Lagen hedersförtryck omfattar även andra personer som inte är i familjens närhet, till exempel en släkting eller vän till familjen.

Hälso- och sjukvårdspersonal ska ha kunskap om hedersrelaterat våld och förtryck (negativ social kontroll), kunna uppmärksamma utsatta samt veta hur man ska gå vidare i arbetet när problematiken infinner sig. Här hittar du mer information om hedersrelaterat våld och förtryck.

2. Råd, stöd och kompetensutveckling

För rådgivning, stöd eller kompetensutveckling hör av dig till Valentina Hajra Utvecklingsledare för våld i nära relationer, barn som far illa och hedersrelaterat våld och förtryck. Valentina.hajra@kronoberg.se Tfn. 0709-84 47 28

3. Olika kategorier av våld

Symboliskt våld: Man föds in i det symboliska våldet inom hederskulturen eftersom förväntningarna som finns på en grundas på könet. Sedan barnsben vet man vad familj och släkt har för förväntningar på individen. Som flicka och kvinna förväntas man att inte ta ifrån hedern från sin pappa (och övriga manliga familjemedlemmar). När vi pratar om symboliskt våld ligger fokus på kyskhet, oskuld och lydnad.

Hedersrelaterat våld och förtryck: Hedersrelaterat våld och förtryck handlar om hot som begränsar en persons livsutrymme och personen ifråga har inte rätt att själv välja partner. Den som inte följer det rådande normsystemet anses dra skam över hela familjen och riskerar att straffas fysiskt för att familjen eller ett utökat kollektiv ska återfå det som uppfattas som förlorad heder. Kollektivet dvs. familjemedlemmar, släktingar eller andra medlemmar av gemenskapen är oftast våldsutövare. Våldshandlingen är därmed också kollektivt godkänt.

Försummelse och vanvård: Försummelse och vanvård kan drabba personer i alla samhällsklasser och i alla åldrar och handlar om brist på omsorg. Våldsutsatta kan vägras vård och medicin som de behöver, eller få för lite, för mycket eller felaktig medicin. Den våldsutsatta kan även vägras mat eller tvingas att äta, utsättas för bristande daglig hygien, inklusive mun- och tandhygien eller annan omvårdnad. Det kan även handla om felaktiga årstids- och storleksanpassade kläder, eller att den våldsutsatta inte ges möjlighet till vila och sömn alternativt inte får hjälp att komma upp ur sängen. Om den våldsutsattas behov av utbildning, uppmärksamhet, bekräftelse och tillhörighet och en trygg fysisk miljö inte tillgodoses räknas detta också som försummelse och vanvård.

Fysiskt våld: Fysiskt våld kan drabba personer i alla samhällsklasser och i alla åldrar och tar sig i uttryck i form av våldsutövaren knuffar, örfilar, skakar, slår, släpar, bankar huvudet mot något, sparkar, tar stryptag, bränner, kastar något eller håller vapen mot någon annan. Fysiskt våld består också av frakturer, ögonskador, rivmärken, blåmärken, bitmärken, brännskador, märken efter bälten och remmar, svullnader, hudavskrapningar, kvävningförsök, kramper eller andningsstillestånd, använder sexualiserat våld. Det kan även vara fysiskt våld med tillhygen, kniv eller vapen.

Psykiskt våld: Psykiskt våld kan drabba personer i alla samhällsklasser och i alla åldrar och kännetecknas av isolering, nedsättande kommentarer, förlöjliganden, glåpord, verbala kränkningar, rädsla, känslomässig utpressning, skambeläggande, osynliggörande, hot om fysiskt våld, hot om självmord, hot

riktat mot husdjur, närstående eller egendom, samt tvång och trakasserier. Stalkning och andra trakasserier är ytterligare exempel på psykiskt våld.

Latent våld: Latent våld innebär att den utsatta lever med en ständig rädsla eller oro för våld. Våldet kan vara ilska eller aggressivitet som visar sig i förövarens kroppshållning och kroppsuttryck, som upplevs som hot.

Sexuellt våld: Sexuellt våld kan drabba personer i alla samhällsklasser och i alla åldrar. Sexuellt våld kan innebära olika former av sexuellt påtvingade handlingar, sexuella trakasserier eller användning av ett sexuellt kränkande språk. Det kan handla om att bli påtvingat samlag eller liknande sexuella handlingar, inklusive sexuellt övergrepp då den utsatta befinner sig i ett tillstånd utan möjlighet att försvara sig. Offret kan också fotograferas eller filmas i ett sexuellt syfte mot sin vilja. Våldsutsatta kan tvingas ta på sin eller annans kropp mot sin vilja eller tvingas se på porrfilm. Materiellt våld:

Materiellt våld kan drabba personer i alla samhällsklasser och i alla åldrar handlar om materiell skadegörelse. Våldsutövaren riktar sin aggressivitet mot och förstör materiella föremål både i och utanför hemmet. Offret kan också tvingas att själv förstöra ägodelar av särskild betydelse som t.ex. viktiga foton närstående. Det kan även vara stöld av den utsattas personliga tillhörigheter, bohag, värdesaker med mera.

Digitalt våld: är psykiskt eller sexuellt våld, alternativt hot, som utövas via digitala verktyg som mobiltelefon, platta eller dator. Våldet kan exempelvis bestå av hotfulla sms eller att kontrollera hur någon förflyttar sig via GPS. Det kan också vara grooming som innebär att en vuxen person närmar sig barn och unga på nätet i syfte att bygga en relation och så småningom genom hot få dem att utföra allt grövre sexuella handlingar på sig själv framför kameran eller vid ett fysiskt möte. Oftast utger sig den vuxna för att vara jämnårig med barnet. En del av det digitala våldet är ”doxing”, vilket omfattar när våldsutövare avslöjar och sprider den utsattas privata information utan samtycke, med avsikt att hota och skada. Spridning av sådan information kan medföra allvarliga sociala och psykologiska konsekvenser för den utsatta.

Våld mot äldre: Våld mot äldre kan vara samma som beskrivits under fysisk, psykisk, sexuell och ekonomisk våldsutsatthet. Därutöver kan det vara vanligare att äldre utsätts för försummelse (exempelvis förhindras att ta läkemedel, vägras stöd med mat, hygien, att komma i eller ur sängen, till och från sjukvård med mera). Äldre kan vara våldsutsatta av både sin partner, vuxna barn och omsorgspersonal. Komplexiteten ökar eftersom äldre kan vara sårbara på grund av ålder, hälsa och funktionsnedsättning och ofta är beroende av hjälp från sin våldsutövare. Inte sällan finns en lojalitet och prägling av beroende, tillit och långvarig samhörighet som gör att det är skamfyllt att söka hjälp och berätta om sin utsatthet.

Våld mot den utsattas husdjur: Det finns ett samband mellan våld mot djur och våld inom familjen. Våldsutövare som utsätter djur för våld ofta använder grövre och farligare våld jämfört med våldsutövare som inte brukar våld mot djur. Även hot om att skada djur omfattas.

Ekonomiskt våld: Ekonomiskt våld kan drabba personer i alla samhällsklasser och i alla åldrar. Det kan uttryckas genom ekonomiska hot, begränsningar av gemensamma ekonomiska tillgångar eller genom att tvinga någon att utföra ekonomiska olagligheter. Våldsutövaren kan ta kontroll över ekonomin och materiella tillgångar. Den utsatta kan få begränsad tillgång till den gemensamma ekonomin, får inte bestämma över sin egen ekonomi eller tvingas att i detalj redovisa alla inköp. Den utsatta kan tvingas till att ta lån på banken. Ekonomiskt våld kan också vara att frånta offret rätten att arbeta eller delta i aktiviteter som kan leda till egen försörjning, och därmed begränsas rätten att försörja sig själv och eventuella barn.

Könsstympning av flickor och kvinnor: Könsstympning innebär att större eller mindre delar av det kvinnliga könsorganet tas bort eller skadas. Typ 1 – förhuden på klitoris och/eller delar av, eller hela den synliga delen av klitoris skärs bort. Typ 2 – Delar av – eller hela den synliga delen av klitoris skärs bort, tillsammans med hela eller delar av de inre och/eller yttre blygdläppar. Typ 3 – De yttre eller inre blygdläpparna sys ihop, så att endast en liten öppning lämnas för att släppa igenom urin och menstruation. Typ 3 kan innebära att klitoris

lämnas intakt eller att delar/hela den synliga delen och/eller förhud på klitoris skärs bort. Typ 4 – andra skadliga ingrepp exempelvis genom att bränna, sticka, snitta, skrapa eller använda frätande ämnen.

Prostitution: Prostitution är enligt brottsbalken när en person köper eller säljer sexuella tjänster mot ersättning. Ersättningen kan vara pengar, men även varor eller tjänster som alkohol, boende, presenter eller resor. Att köpa sexuella tjänster är förbjudet. En person som befinner sig i prostitution kan vara utsatt för många typer av våldsutsatthet som exempelvis fysiskt, psykiskt, latent, sexuellt, ekonomiskt och materiellt våld samt vanvård.

Människohandel: Människohandel innebär att någon eller några, genom falska löften eller direkta hot, rekryterar och förflyttar människor för att utnyttja dem. För barn krävs inget vilseledande eller hot för att det ska vara människohandel. Ofta sker människohandel över landsgränser men det kan även ske inom Sverige. Förutom prostitution och andra former av sexuellt utnyttjande utsätts många av människohandelns offer för tvångsarbete, krigstjänst, tiggeri, brottslig verksamhet, handel med organ eller andra former av utnyttjanden. En person som är utsatt för människohandel kan vara utsatt för många typer av våldsutsatthet som exempelvis fysiskt, psykiskt, latent, sexuellt, ekonomiskt och materiellt våld samt vanvård.

4. Varnings signaler för hedersrelaterat våld och förtryck

- Koncentrationssvårigheter
- Återkommande huvudvärk
- Hög frånvaro i skolan (frånvaro från idrottslektioner eller andra aktiviteter)
- Begränsningar i hens liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge, val av utbildning eller jobb
- Betendeförändring efter resa utomlands eller efter en längre lov
- Ökad risk för psykisk ohälsa (i form av PTSD)
- Om hen berättar att hen ska utomlands
- Om hen berättar att hen ska firas på något sätt
- Familjen/släkten bestämmer för vem hen ska gifta sig med
- Rädd för rykten
- Familjen har total kontroll över hen (förföljd och/eller spårad genom exempelvis mobil)
- Pratar om heder som något livsviktigt
- Hen betonar vikten av kyskheter och oskuld
- Hen pratar om bestraffningar, hot och våld om man inte lyder
- Hen har självmordstankar eller uppmanats att begå självmord
- Hen känner skuld och skam
- Hen blir utfrysad och isolerad av familj, släkt och andra i familjens sociala nätverk
- Hen utsätts för sexuellt våld (gift mot sin vilja och måste ha sex mot sin vilja)
- Rädd för könsstympning
- HBTQI-personer tvingas att ”korrigera” sin sexuella läggning via tvångsäktenskap eller genom att avlägsna ”demoner” från den utsattas huvud.
- Hot om dödligt våld

5. Förbud mot oskuldkontroller

Sedan den 1 december 2025 är det olagligt med oskuldkontroller i Sverige (4 kap. 4 f § brottsbalken). Det innebär att det är ett brott att undersöka en persons kvinnliga könsorgan i syfte att bedöma om personen är oskuld. Förbudet gäller oavsett om personen har gett sitt samtycke och straffet för oskuldkontroller och oskuldsingrepp kan ge fängelse upp till ett år. Syftet är att skydda kvinnohälsa, självbestämmande och motverka skadliga normer relaterade till oskuldsideal.

I lagen kriminaliseras tre tydliga områden:

- **Oskuldskontroll:** Att undersöka någon för att bedöma hens sexuella oskuld. Även att enbart okulärt granska (titta på) könsorganet i detta syfte räknas som brott. Straffet är fängelse upp till ett år.
- **Oskuldsintyg:** Att utfärda eller lämna intyg på att en person är oskuld. Straffet är fängelse upp till 6 månader.
- **Oskuldsingrepp:** Att utföra operationer eller ingrepp i syfte att återställa eller dölja tidigare sexuellt umgänge. Straffet är fängelse upp till ett år.

6. Pojkar och unga män utsatta för negativ social kontroll

Pojkar och unga män som utsätts för negativ social kontroll (hedersrelaterat våld och förtryck) möter unika utmaningar, inklusive begränsad frihet att välja partner, krav på att kontrollera kvinnliga familjemedlemmar, samt risk för tvångsäktenskap och våld. Många upplever stark skam, psykisk ohälsa och rädsla för att förlora familjens stöd. Förtrycket och utsattheten handlar bland annat om:

Strikta könsnormer: Förväntas vara familjens beskyddare och upprätthållare av hedern, vilket leder till tvång att utföra våldshandlingar eller social kontroll mot sina egna syskon.

Begränsad autonomi: Kontroll över umgänge, klädsel, fritid och sexualitet. De kan även tvingas ingå arrangerade äktenskap.

Bestraffningar och hedersvåld: Utsätts för hot, psykiskt våld, hedersrelaterat våld och i vissa fall utfrysning om de bryter mot familjens eller släktens normer.

Uppfostringsresor: föräldrar eller släkt tvingar pojkar och unga män att resa till familjens ursprungsland i syfte att korrigera deras beteende, bryta ett svenskt normmönster eller återupprätta familjens heder. Den unga personen hålls kvar mot sin vilja och placeras ofta hos släktingar, i stränga internatskolor eller på särskilda uppfostringsanstalter. Den ofrivilliga utlandsvistelsen leder ofta till djupa trauman, ångest och en känsla av totalt övergivenhet.

Det kan vara bra för personal att vara uppmärksammade på dessa varningstecken och hänvisa patienten till den nationella (020-80 80 80) som erbjuder anonymt och professionellt stöd dygnet runt. Om du som personal behöver stöd i ditt arbete så finns stöd att få på nationella samordningen mot hedersrelaterat våld och förtryck.

7. Att ställa frågor om hedersrelaterat våld och förtryck

Exempel på frågor om hedersrelaterat våld, med hänsyn till den utsattas ålder och mognad:

- En del barn/ungdomar/unga vuxna berättar att de har det svårt och jobbigt hemma. Hur ser det ut för dig?
- Är du rädd för någon i din närhet?
- Gör någon/några i din familj dig illa? Hur länge har det pågått?
- Finns det något du vill men inte får göra?
- Finns det något du inte vill göra men som du måste göra?
- Är du rädd för att bryta mot familjens regler?
- Är du orolig för att någon i din familj ska göra dina barn och/eller syskon eller andra familjemedlemmar illa?
- Är du orolig inför resan till hemlandet/utlandet? Vad gör dig orolig?
- Har du berättat för någon om din situation?
- Vet du vad du har för diagnos? Pratar ni om din diagnos hemma? Berättar ni för övriga i slkten om diagnos?
- Vad skulle hända om vi tog kontakt med dina föräldrar/vårdnadshavare för att prata om det som hänt dig?
- Vid akut läge: Vill du ha hjälp i kontakten med polis, socialtjänst, kvinnojour? Exempel på akuta situationer är utsatthet för våld, dödshot, uppfostringsresa eller risk för bortgifte/tvångsgifte samt könsstympning.

8. Anmälningsplikt

Om en samlad bedömning pekar på misstanke om att en minderåring far illa eller riskerar fara illa ska en orosanmälan om att barn far illa göras till socialtjänsten. Sjukvårdspersonal ska inte ha faktiskt bevis för utsattheten utan det räcker att man har oro för barn, det är vidare socialtjänstens ansvar att utreda ärendet.

Tänk på: De som lever med hedersnormer blir oftast kontrollerade av flera potentiella våldsutövare. Därför är det viktigt att försäkra sig om att den utsatta är själv när du inleder samtalet. En medföljare är ett potentiellt hot och om inte medföljaren är våldsutövare själv så kan denna vara mellanhand till andra våldsutövare. Detta gäller även om det är ett litet barn som är medföljande. Se vidare [lathund](#) för hur du går tillväga för att göra orosanmälan.

9. Fördjupad beskrivning av hedersrelaterat våld och förtryck

Regeringens definition av hedersrelaterat våld och förtryck:

”När det gäller hedersrelaterat våld och förtryck är kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet central och starkt knuten till kollektivet. I hederstänkandet står föreställningar om oskuld och kyskhet i fokus. Familjens rykte och anseende ses som avhängigt flickors och kvinnors faktiska eller påstådda beteende. Detta förhållande kan vara mer eller mindre uttalat. Kontrollen kan sträcka sig - från vardagliga former av begränsningar i flickors och kvinnors liv som berör exempelvis klädval, socialt umgänge och rörelsefrihet - till livsval som utbildning, jobb, giftermål och skilsmässa.”.

I sin mest extrema form resulterar hederstänkandet i hot om våld och våld, inklusive dödligt våld. Det hedersrelaterade våldets kollektiva karaktär innebär att det kan finnas fler förövare av båda könen och att offren kan vara både kvinnor och män samt flickor och pojkar. Det kan också innebära att våldet sanktioneras av familjen och den närmaste omgivningen, även av andra kvinnor.

Hederstänkandet kan ta sig olika uttryck beroende på kulturella föreställningar och religion men är inte kopplat till någon specifik kultur eller religion. Hederstänkande kan även förekomma i icke-religiösa sammanhang”.

I samhällen med patriarkala system där kollektivet är överordnad individen förekommer hot, tvång och våld och även mord i hederns namn. Individer som inte lever enligt hedersnormer kan komma att bestraffas i syfte att upprätthålla hedern. Att reducera skammen som individen gett upphov till blir familjens/släktens viktigaste uppgift och man skyr inga medel i tillvägagångssättet. Det hedersrelaterade våldet planeras och utförs oftast av kollektivet. Kontrollen av flickors och kvinnors sexualitet är grundstenen i hederstänkande. Det innebär att individen inte får välja livspartner själv och tvingas istället gå med på det som familjen/slakten bestämt åt individen. Det är således två dimensioner att ta hänsyn till när man pratar om Negativ social kontroll: (1) individen som lever utanför hedersnormen bestraffas av kollektivet och; (2) förövaren/förövarna beskyddas av kollektivet. Våldsutövarna kan vara kvinnor, män och/eller barn. Ett barn kan vara våldsutsatt själv samtidigt som hen är våldsutövare (frivilligt eller med påtryckningar från familj/kollektiv). Även om det är mest flickor och unga kvinnor som utsätts för negativ social kontroll så finns det också andra målgrupper som är viktigt att känna till. Negativ social kontroll drabbar därmed också vuxna kvinnor, pojkar/unga män samt HBTQI- personer och personer med funktionsnedsättning. Förenta nationerna tar helt avstånd från hedersrelaterat våld och förtryck vilket klargörs i FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna.